

INTERVIURI

Dreptul Uniunii Europene și tribunalele constituționale ale statelor membre

Interviuri cu Oliver Dörr, Francisco Pereira Coutinho, Janne Salminen

Oliver Dörr

Oliver Dörr a urmat studii la Facultatea de Drept a Freie Universität Berlin (1983-1988) și la London School of Economics (1988-1989), precum și o pregătire juridică pe lângă instanțe (1989-1992). A obținut titlul de doctor la Freie Universität Berlin în anul 1995, coordonator - prof. dr. Albrecht Randelzhofer. A fost colaborator științific al Institutului pentru drept internațional public, drept european și sisteme de drept străine la Freie Universität Berlin, catedra prof. dr. Albrecht Randelzhofer (1989-1996), asistent științific la Freie Universität Berlin, Facultatea de Științe Juridice (1997-2002), profesor universitar (drept internațional public și european) din iulie 2002, iar din aprilie 2004 este titular al Catedrei de drept internațional public, drept european, drept public și drept comparat al Universității din Osnabrück, unde a îndeplinit și funcțiile de decan (2009-2010) și prodecan (2010-2011). Profesor invitat la Universitatea „Andrássy” din Budapesta și Universitatea „Kardinal-Stefan-Wyszynsk” din Varșovia. Este director adjunct al Centrului de Excelență în Studii Europene „Jean Monnet” al Universității din Osnabrück.

1. Care este forma cea mai adecvată de receptare a dreptului Uniunii Europene în ordinea juridică a statelor membre? **Monismul, dualismul sau pluralismul juridic?**

Nu cred că există forma „cea mai adecvată” de receptare. Incorporarea la nivel național a dreptului UE este determinată din punct de vedere juridic de anumite norme ale însuși dreptului UE, pe baza efectului util al acestuia în ordinea juridică internă a statelor membre. În temeiul dreptului UE, principii precum al supremației, efectului direct, transpunerii adecvate și aplicării efective trebuie respectate, indiferent care este modelul folosit pentru a explica relația dintre dreptul intern și internațional (supranațional). Spre exemplu, directiva, ca instrument juridic prevăzut de art. 288 paragraful al treilea TFUE și practicile concrete derivate din aceste dispoziții, și anume faptul că, de obicei, dispozițiile unei directive sunt transpuse în legislația națională printr-un act oficial emis de legiuitorul național, pot fi ușor explicate prin conceptul de dualism juridic. Pe de

altă parte, efectul direct al unui regulament care se aplică direct de către autoritățile și instanțele naționale, fără intermedierea niciunui act de drept național, pare a fi mai mult o construcție monistă. Astfel, efectul intern al dreptului UE în ansamblul său poate, în opinia mea, să nu fie explicat în mod satisfăcător numai de unul dintre conceptele tradiționale.

2. Într-o logică de sisteme, coexistența dintre ordinea juridică internă și ordinea juridică externă este sau nu este una concurentă? Cum se pot respecta supremațiile, atât a Constituției în dreptul intern, cât și cea specifică ordinii juridice a Uniunii Europene?

Ca o consecință a integrării dreptului UE în dreptul național, ordinea juridică a fiecărui stat membru trebuie să abordeze două supremații juridice coexistente, una în temeiul dreptului constituțional, iar cealaltă în temeiul dreptului UE. Deoarece ambele sisteme juridice, de drept constituțional și de drept al UE, pot pretinde în mod legitim ca decizia definitivă cu privire la legitimitatea și validitatea propriilor acte juridice să aparțină fiecăruia dintre ele, întrepătrunderea lor în cadrul ordinii juridice a UE conduce, în mod necesar, la o *aporia* de natură juridică. Dreptul național al statelor membre UE acceptă, în principiu, supremația dreptului UE, inclusiv cu privire la actele și normele constituționale ale statului, dar își și rezervă dreptul de a stabili anumite limite ale acestei supremații, rezultate din suveranitatea statelor și din unele elemente fundamentale ale ordinii constituționale naționale. Acest lucru ar putea conduce *in extremo* la situații în care un act al UE (legislativ, executiv sau judecătoresc), chiar dacă este perfect legal și valabil din perspectiva dreptului UE, depășește aceste limite din perspectiva dreptului constituțional național, astfel încât

aplicarea sa în ordinea juridică națională ar fi neconstituțională. Ambele evaluări ale aceluiași act juridic, conformitatea sa cu dreptul UE și neconstituționalitatea sa în raport cu dreptul național, pot fi legitime și adecvate și *lege artis* – de aici *aporia* menționată.

În astfel de cazuri, impasul instituțional poate fi, eventual, evitat prin luarea în serios a separării puterilor judiciare, respectiv prin analizarea competențelor judiciare – și a limitelor lor – ale Curții de Justiție a Uniunii Europene, și, respectiv, ale curților constituționale naționale. Astfel, protecția elementelor de bază ale constituției naționale este, în mod firesc, în sarcina curții naționale, în timp ce, în esență, revine CJUE să se pronunțe asupra compatibilității unui act al UE cu atribuțiile Uniunii. În practică, concurența supremației UE și a celei constituționale va fi, în mod normal, rezolvată în funcție de natura actului UE în cauză. Dacă este necesară aplicarea sau integrarea acesteia în dreptul intern (spre exemplu, în cazul directivei), curtea constituțională națională va fi în măsură să facă ca propria analiză să prevaleze, în timp ce punctul de vedere al CJUE poate fi decisiv în cazul în care actul atacat trebuie pur și simplu pus în aplicare la nivel european.

3. Credeți că supremația absolută și necondiționată a dreptului Uniunii Europene a influențat în mod decisiv jurisprudența tribunalelor constituționale ale statelor membre? Trebuie să existe condiții pentru utilizarea normelor de drept al Uniunii Europene și a jurisprudenței CJUE de tribunalele constituționale?

Deoarece nu există o supremație absolută și necondiționată a dreptului UE recunoscută de curțile constituționale, aceasta nu ar fi putut, ca atare, să fi influențat jurisprudența celor din urmă. În opinia mea, curțile constituționale ale statelor membre au recunoscut, în principiu, doctrina supremației dreptului

UE și au tratat-o ca parte integrantă a dreptului național (cu rezervele descrise la întrebarea nr. 2), astfel subînțelegându-se că jurisprudența constituțională în materia ordinii juridice interne este într-un fel influențată de dreptul UE și de supremația sa în raport cu dreptul național. Această influență este deosebit de puternică în cazul în care fie dreptul constituțional în sine sau punerea sa în aplicare este contrară normelor dreptului UE (spre exemplu, interzicerea discriminării pe motiv de cetățenie sau naționalitate), sau în cazul în care o anumită normă de drept constituțional determină ca o normă determinată a dreptului UE să dobândească un caracter obligatoriu (cum ar fi, în cazul Constituției Germaniei, normele privind alegerile locale sau dreptul la o instanță constituită prin lege). În aceste două situații, curtea constituțională este obligată să aplice dreptul UE în domeniul său judiciar de competență, în primul caz, ca o chestiune legată de dreptul UE, iar în al doilea caz, ca o chestiune legată de dreptul constituțional național.

4. Declararea unor acte de drept primar al Uniunii Europene ca fiind contrarii constituțiilor naționale afectează supremația dreptului Uniunii Europene sau poate fi permisă uneori, spre exemplu, prin prisma respectării drepturilor fundamentale ale omului? Ar trebui reconsiderată, într-un asemenea context, doctrina răspunderii statului pentru încălcarea dreptului Uniunii Europene?

Astfel cum s-a explicat la întrebarea nr. 2, supremația dreptului UE este, de fapt, recunoscută de constituțiile naționale ale statelor membre și de curțile lor constituționale, cu anumite rezerve totuși, care sunt aplicabile în cazuri extreme – astfel, conceptul de supremație nu este, ca atare, afectat de jurisprudența curților constituționale naționale. Dacă, totuși, într-un caz excepțional, curtea constitu-

țională ar decide să anuleze o dispoziție a dreptului UE din motive care țin de dreptul constituțional național (spre exemplu, pentru a evita o încălcare a drepturilor fundamentale interne), acest lucru ar conduce – ca o reflectare a *aporiei* descrise la întrebarea nr. 2 – la o încălcare a dreptului UE de către statul membru în cauză, putându-se aplica astfel regula *Francovich* privind răspunderea statului.

Această regulă implică adaptarea circumstanțelor la orice cauză dată, din moment ce impune ca încălcarea respectivă a dreptului UE să fi fost „suficient de gravă”, situație care, în conformitate cu jurisprudența Curții, se produce dacă autoritatea statului „a ignorat în mod vădit și grav limitele puterii sale de apreciere”. S-ar putea considera, într-adevăr, că o astfel de încălcare gravă nu este prezentă în cazul în care o curte constituțională a apreciat că trebuie să salvgardeze elementele esențiale ale ordinii sale juridice constituționale și, în acest scop, a trebuit să anuleze o prevedere a dreptului UE. Cu toate acestea, în scopul de a evita ca dreptul Uniunii să devină excesiv de dependent de concepte juridice naționale (pierzându-și, astfel, autonomia sa esențială, în calitate de ordine juridică internațională), această excepție de la răspunderea statului ar putea fi acceptată numai cu două condiții: în primul rând, curtea constituțională ar trebui să explice în mod clar că încălcarea dreptului UE a fost, într-adevăr, rezultatul legitim al *aporiei* descrise la întrebarea nr. 2, caz în care conflictul juridic în cauză privea limitele stabilite de constituțiile naționale privind încorporarea dreptului UE și privind supremația sa în raport cu dreptul național. În al doilea rând, trebuie să se stabilească în mod clar că acea curte constituțională a respectat competențele CJUE și astfel ar trebui, în orice caz, să introducă o cerere având ca obiect pronunțarea unei hotărâri preliminare în temeiul art. 267 TFUE și să ia în

considerare faptul că este de competența exclusivă a CJUE să stabilească dacă autoritățile Uniunii acționează în limitele atribuțiilor Uniunii.

5. Judecătorul constituțional național este, în principiu, egal celui european? Putem vorbi despre o interpretare reală a dreptului primar al Uniunii Europene efectuată de tribunalele constituționale ale statelor membre?

În principiu, judecătorul constituțional se află pe o poziție de egalitate cu judecătorul european, în sensul în care ambii se găsesc pe cea mai înaltă treaptă din domeniul lor judiciar. Coexistența lor ca judecători (sau curți) de cel mai înalt rang este consecința firească a concurenței supremațiilor descrisă la întrebarea nr. 2. Și, într-adevăr, în măsura în care curțile constituționale sunt competente în domeniul lor pentru a decide cu privire la probleme care țin de dreptul Uniunii (a se vedea întrebarea nr. 3), ele au, de asemenea, competența de a interpreta dispozițiile relevante ale dreptului Uniunii, având în vedere că nu poate exista o aplicare a normelor de drept fără interpretarea aferentă. Deși o curte constituțională este, obligatoriu, o instanță supremă, competența sa de interpretare este limitată totuși de cerințele procedurale ale art. 267 paragraful al treilea TFUE: sub rezerva câtorva excepții foarte limitate, curtea constituțională ar trebui mai întâi, în orice cauză cu care este sesizată, să transmită

Curții Europene [de Justiție] o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare având ca obiect problema respectivă (respectiv întrebarea privind interpretarea). Dacă această cerință este îndeplinită și curtea constituțională acționează în limitele competențelor sale trasate în temeiul dreptului național, s-ar putea considera interpretarea realizată de aceasta a dreptului UE ca fiind o „interpretare autentică”.

6. Există un număr în creștere de tribunale constituționale care au adresat întrebări preliminare CJUE. Putem vorbi despre extrema ratio sau despre un instrument obișnuit de cooperare? În fapt, există ierarhie, confruntare sau pură cooperare între CJUE și tribunalele constituționale?

Astfel cum s-a precizat mai înainte, nu există o ierarhie naturală sau instituțională între curțile constituționale și CJUE, ci ambele categorii funcționează ca instanțe supreme în cadrul propriilor sisteme juridice. Aceste sisteme sunt interconectate din punct de vedere juridic, ceea ce conduce la coexistența instanțelor supreme descrisă mai devreme. Ca un instrument oficial de cooperare dintre acestea, tratatele prevăd procedura trimiterii preliminare la art. 267 TFUE. Dacă acest instrument este utilizat și dacă concurența supremațiilor este tratată într-un spirit de cooperare sau confruntare, nu reprezintă o chestiune de drept, ci de politică juridică sau, să spunem așa, de curtoazie a instanțelor.

Francisco Pereira Coutinho

Francisco Pereira Coutinho este absolvent și doctor în drept al Facultății de drept, Universidade Nova de Lisboa. Predă în prezent dreptul constituțional, dreptul internațional și dreptul Uniunii Europene la Instituto Superior de Ciências Sociais e Políticas și la Facultatea de drept, Univeridade Nova de

Lisboa. Este, de asemenea, consilier în cadrul Institutului Diplomatic portughez (Instituto Diplomático).

1. Care este forma cea mai adecvată de receptare a dreptului Uniunii Europene în ordinea juridică a statelor membre? Monismul, dualismul sau pluralismul juridic?

Unii autori susțin că diferitele modele observate pentru receptarea judiciară a dreptului Uniunii Europene în toate statele membre ar putea fi explicate prin diversitatea culturilor juridice (Maher, 1994:238) (Mare, 1999:233) (Claes, 2006:261), respectiv influența concepțiilor dualiste în unele state membre (Bebr 1981:682) sau existența unei curți constituționale și/sau a unor mecanisme de control constituțional. State membre cu tradiții dualiste, precum Germania sau Belgia, nu au dovedit totuși o receptare mai dificilă a principiilor efectului direct sau supremației în comparație cu statele membre cu sisteme de tip monist, cum este Franța (Alter, 1998:231,232). Mai mult decât atât, nu a fost decisivă existența unei curți constituționale. Curtea Constituțională italiană a luptat mulți ani pentru a accepta competența instanțelor de a lăsa neaplicat dreptul național în cazul în care prevederile sale veneau în conflict cu dreptul Uniunii Europene¹. Tribunalul Constituțional Federal din Germania a recunoscut această competență în anul 1971². Pentru motivele de mai sus și, cu excepția cazului puțin probabil al unei recunoașteri constituționale necondiționate atât a supremației dreptului UE, cât și a autorității Curții de Justiție a Uniunii Europene, este foarte dificilă – și mai ales lipsită de relevanță, având în vedere natura constituțională a ordinii juridice a UE – determinarea celui mai adecvat mecanism pentru încorpo-

rarea în legislația internă a dreptului Uniunii.

2. Într-o logică de sisteme, coexistența dintre ordinea juridică internă și ordinea juridică externă este sau nu este una concurentă? Cum se pot respecta supremațiile, atât a Constituției în dreptul intern, cât și cea specifică ordinii juridice a Uniunii Europene?

În cauza *Internationale Handelsgesellschaft*, CJCE a declarat supremația dreptului Uniunii Europene asupra dreptului constituțional național³. Curtea de la Luxemburg urmează un „monism european”, în care aceasta are întotdeauna ultimul cuvânt cu privire la soluționarea conflictelor dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul național (Kumm, 1999:354). Această perspectivă a fost respinsă de tribunalele constituționale naționale, care nu renunță așa-numita *kompetenz-kompetenz* pentru controlarea constituționalității dreptului Uniunii Europene⁴. Aceste poziții au fost contestate în ultimele două decenii printr-o perspectivă pluralistă (pentru unii dualistă) asupra integrării, la care personal ader. Acesta din urmă se bazează pe ideea că Uniunea Europeană și ordinele juridice naționale au diferite „reguli de recunoaștere” (în sens hartian), fără a determina în mod necesar un conflict de norme aplicabile (MacCormick, 1993:8, 9), și anume dacă instanțele din ambele ordini juridice trebuie să respecte principiile și normele comune pe care Miguel Maduro le-a descris ca fiind „dreptul contrapunctual” (Maduro, 2003).

¹ Cauza 232/1975, *Ministero del commercio con l'estero*, hotărârea din 30 octombrie 1975, și cauza 170/1984, *Granital*, hotărârea din 5 iunie 1985, ambele accesibile la pagina web www.gjurcost.org.

² Cauza 2 BvR 225/699.06.1971, „Lu'tticke”, *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes*, 31: 145, nr.3, a).

³ Cauza 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, EU:C:1970:114.

⁴ Cea mai faimoasă cauză a fost *Maastricht* a Tribunalului Constituțional Federal din Germania (2 BvR 2134/92 e 2 BvR 2159/92, *Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichtes* (1993) 89, p. 155).

3. Credeți că supremația absolută și necondiționată a dreptului Uniunii Europene a influențat în mod decisiv jurisprudența tribunalelor constituționale ale statelor membre? Trebuie să existe condiții pentru utilizarea normelor de drept al Uniunii Europene și a jurisprudenței CJUE de tribunalele constituționale?

Integrarea în Uniunea Europeană se dezvoltă printr-un proces de cooperare care include mai mulți actori naționali și supranaționali, respectiv curțile constituționale și Curtea de Justiție a Uniunii Europene. Într-adevăr, ordinea juridică a Uniunii Europene a fost, în mare măsură, un produs secundar al unui dialog judiciar între judecătorii naționali și europeni, care presupune, în esență, o „negociere” în curs de desfășurare cu privire la interpretarea normelor juridice (Alter, 2001:38). Un bun exemplu în acest sens a fost încorporarea în jurisprudența CJUE a principiilor fundamentale ale sistemelor juridice naționale, cum ar fi protecția drepturilor fundamentale, care a apărut imediat după proclamarea supremației necondiționate⁵. Rezultatul acestui proces de îmbogățire reciprocă a fost crearea unor comunități de actori juridici angajați în dezvoltarea unei ordini juridice „cvasifederale” (Chalmers 1997:164).

4. Declararea unor acte de drept primar al Uniunii Europene ca fiind contrarii constituțiilor naționale afectează supremația dreptului Uniunii Europene sau poate fi permisă uneori, spre exemplu, prin prisma respectării drepturilor fundamentale ale omului? Ar trebui reconsiderată, într-un asemenea context, doctrina răspunderii statului pentru încălcarea dreptului Uniunii Europene?

Ordinea juridică a Uniunii Europene are un sistem foarte sofisticat de protecție a drepturilor fundamentale, întemeiat pe Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și pe tradițiile constituționale comune ale statelor membre (art. 6 TUE). Asta înseamnă că tribunalele constituționale nu pot controla în mod unilateral constituționalitatea actelor de drept al Uniunii Europene. În schimb, în cazurile în care au găsit o posibilă încălcare de dreptul UE a sistemului național de protecție a drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene, există o obligație de a efectua o trimitere preliminară în validitate la CJUE. Având în vedere compatibilitatea sistemică a protecției drepturilor fundamentale între Uniune și statele membre, CJUE ar trebui, în principiu, să constate nulitatea actului. Numai în cazul puțin probabil în care CJUE nu înlătură un act de drept al Uniunii Europene care se abate de la principiile fundamentale ale statului de drept, cum ar fi drepturile fundamentale care decurg din tradițiile constituționale comune, un tribunal constituțional ar putea, în ultimă instanță, să își asume o ruptură sistemică în coerența dintre ordinile judiciare europene și naționale și să nu aplice actul juridic al Uniunii Europene în cauză. O atare decizie ar deschide totuși în mod inevitabil calea pentru răspunderea statului și pentru o procedură de constatare a încălcării dreptului UE. Considerațiile de mai sus ar putea fi făcute, *mutatis mutandis*, și în ceea ce privește chestiunile de competență. De asemenea, în aceste cauze, tribunalele constituționale ar trebui să ofere o șansă CJUE să se pronunțe în această privință și numai în cazul în care aceasta din urmă

⁵ Cauza 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, EU:C:1970:114.

nu declară încălcarea principiului atribuirii de actul juridic al Uniunii Europene, o curte constituțională își poate asuma neaplicarea acestui act.

5. Judecătorul constituțional național este, în principiu, egal celui european? Putem vorbi despre o interpretare reală a dreptului primar al Uniunii Europene efectuată de tribunalele constituționale ale statelor membre?

O concepție pluralistă a relațiilor dintre ordinea juridică a UE și ordinele juridice naționale este viabilă numai prin crearea unei rețele de actori judiciari compusă din CJUE și curțile constituționale. Asta înseamnă a recunoaște competența primară a curților constituționale de a interpreta dreptul Uniunii Europene. Conflictele de competență nu vor dispărea, dar vor fi atenuate în mod serios de un dialog judiciar cu privire la interpretarea normelor. În absența oricărui element al ierarhiei, deschiderea de canale de comunicare devine crucială. În caz contrar, „sistemul contrapunctual” expus de Miguel Maduro poate deveni cu ușurință o cacofonie cu consecințe dramatice pentru protecția juridică a indivizilor în Uniunea Europeană (Baquero Cruz, 2007:20).

6. Există un număr în creștere de tribunale constituționale care au adresat întrebări preliminare CJUE. Putem vorbi despre extrema ratio sau despre un instrument obișnuit de cooperare? În fapt, există ierarhie, confruntare sau pură cooperare între CJUE și tribunalele constituționale?

Procedura trimiterii preliminare este destul de simplă. Se compune din trei etape: (1) judecătorul național trimite o întrebare la CJUE, de fiecare dată când are îndoieli cu privire la interpretarea sau la validitatea dispoziției dreptului Uniunii aplicabile; (2) CJUE răspunde printr-o hotărâre preliminară și (3) judecătorul național aplică hotărârea preliminară a CJUE în cauza pendinte. Art. 267 TFUE prevede un mecanism de procedură care vizează să permită comunicarea între instanțele naționale și CJUE. Cu alte cuvinte, acesta funcționează ca „punte de legătură juridică” între dreptul UE și dreptul național. În realitate, dialogul permis de trimiterea preliminară are loc totuși într-o singură direcție, întrucât în etapa a treia instanța națională este obligată să aplice hotărârea CJUE. Imposibilitatea de a face acest lucru presupune o încălcare suficient de gravă a dreptului Uniunii Europene în vederea evaluării răspunderii statului⁶. Pentru acest motiv, s-ar putea susține că procedura trimiterii preliminare nu este ideală pentru a servi unui dialog constituțional în Uniunea Europeană.

Deși, în ultimul deceniu, tribunalele constituționale au efectuat mai multe trimiteri preliminare într-un „spirit de dialog” cu CJUE⁷, nu același lucru se poate spune despre trimiterea preliminară formulată de Tribunalul Federal Constituțional din Germania în februarie 2014 cu privire la decizia Băncii Centrale Europene (BCE) referitoare la o serie de caracteristici tehnice ale tranzacțiilor monetare definitive de pe piețele secundare ale obligațiunilor guvernamentale din cadrul Eurosistemului

⁶ CJUE, C-224/01, *Köbler* [2003] ECR I-10239, pct. 56.

⁷ Este vorba de trimiterile preliminare efectuate de curțile constituționale din Austria (spre exemplu, CJCE, C-143/99, *Adrian-Wien Pipeline*, [2001] ECR I-8365), Belgia (spre exemplu, CJCE, C-93/97,

Fédération Belge des Chambres Syndicales de Médecins, ASBL, [1997] ECR I-4837), Italia (CJCE, C-169/08, *Presidente del Consiglio dei Ministri* [2009] ECR I-10821), Lituania (CJCE, C-239/07, *Sabatauskas*, [2008] ECR I-07523) și Spania (CJUE, C-399/11 *Melloni* [2013] ECR).

[programul OMT]. Tribunalul Federal Constituțional a considerat că programul este nelegal, atât în temeiul dreptului constituțional național, cât și al dreptului Uniunii Europene, și a solicitat CJUE să-l declare *ultra vires*, pentru încălcarea interdicției privind finanțarea monetară prevăzută la art. 123 TFUE. La 14 ianuarie 2015, avocatul general spaniol Cruz Vilallón a confirmat compatibilitatea generală a programului OMT cu tratatele europene (C-62/14, *Gauweiler*).

Cu toate acestea, Tribunalul Federal Constituțional din Germania a sugerat că ar declara decizia ca fiind *ultra vires*, cu excepția cazului în care CJUE restrânge domeniul actual de aplicare a programului. Contrar a ceea ce s-a întâmplat, spre exemplu, în „epopeea bananelor”, la mijlocul anilor 1990, când Tribunalul Federal Constituțional a instituit un dialog indirect cu CJUE privind nivelul de

protecție a drepturilor fundamentale prin intermediul instanțelor inferioare (Claes, 2006:445), în acest caz, Tribunalul de Karlsruhe și-a asumat posibilitatea unei confruntări directe cu Curtea de la Luxemburg, utilizând procedura trimiterii preliminare. Avem apoi o criză constituțională în devenire, care ar putea fi evitată dacă CJUE ar include unele dintre preocupările Tribunalului Federal Constituțional și ar restrânge domeniul actual de aplicare a programului OMT. O astfel de decizie ar fi în detrimentul unor state membre, precum Portugalia, care au beneficiat din plin de o abordare mai neortodoxă a competențelor sale monetare de către BCE și ar putea fi interpretată în apărarea argumentului expus de Garrett (1992:557-559) – potrivit căruia CJUE este un agent credincios al intereselor celor mai puternice state membre.

Janne Salminen

Janne Salminen este licențiat al Universitatea din Turku, Finlanda; în 2015, el a dobândit un titlu de doctor în drept constituțional la aceeași universitate. Este cercetător și lector la Universitatea din Turku. Anterior, a lucrat ca asistent și lector de drept public la aceeași facultate, dar și ca referent juridic la Curtea Administrativă Supremă și oficiul Cancelarului de Justiție [Oikeuskansleri]. A fost consilier juridic pentru cancelarul Universității din Turku pentru mai mulți ani, dar și secretar pentru Comisia parlamentară de revizuire a Constituției Finlandei. Salminen a elaborat avize de specialitate pentru Comisia de drept constituțional a Parlamentului finlandez. Cercetările și publicații sale se concentrează asupra dreptului constituțional finlandez, dreptului constituțional al Uniunii Europene și europenizării dreptului public finlandez. Publicații: “The Euro Crisis and Its Constitutional Conse-

quences for Finland: Is There Room for National Politics in EU Decision-Making?” (Päivi Leino, coautor), în *European Constitutional Law Review* (EuConst), vol. 9, nr. 3, 2013 p.

451-479; “Should the Economic and Monetary Union be democratic after all? Some reflections on the current crisis” (Päivi Leino, coautor), în *German Law Journal*, vol. 7, 2013 p. 844-868; “Sopimus talous- ja rahaliiton vakaudesta – tie fiskaaliunioniin?”, *Lakimies Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen aikakauskirja*, 111 nr. 6/2013 p. 1076-1098. [Pactul bugetar – cale spre uniunea fiscală?]; “Europeiska unionen och den nationella konstitutionella identiteten” [Uniunea

Europeană și identitatea constituțională națională, în limba suedeză] (două părți), în Europarättslig tidskrift nr. 3 și 4/2013 p. 459-480, respectiv 715-727; "Depillarization and the Shaping of AFSJ", în Maastricht Journal of European and Comparative Law, vol. 18, nr. 3, 2011, p. 275-302.

1. Care este forma cea mai adecvată de receptare a dreptului Uniunii Europene în ordinea juridică a statelor membre? Monismul, dualismul sau pluralismul juridic?

Într-un fel, conceptele de monism și dualism nu mai pot explica situația juridică din cadrul Uniunii Europene și statelor membre ale acesteia. Motivul pentru acest lucru poate fi faptul că și contextul în care au fost elaborate aceste noțiuni se află în alt timp, iar acum unele concepte și teorii sunt inutile și nefuncționale. În loc de acestea, deja de o lungă perioadă de timp, am fost inspirat de lucrările privind pluralismul constituțional și eforturile lor de a explica poate chiar o teorie sau realitate juridică cu care ne confruntăm în prezent în spațiul juridic european. Printre multele eforturi privind pluralismul constituțional, pentru mine, cea mai interesantă încercare, în primul rând, de a descrie, iar apoi de a prescrie chiar raporturile constituționale dintre Uniunea Europeană și statele membre a fost discuția germană despre *Verfassungsverbund*, alianță compozită la nivelul constituțiilor. Din punctul meu de vedere, această concepție ca parte a mișcării pluraliste constituționale oferă explicații interesante pentru situația actuală.

2. Într-o logică de sisteme, coexistența dintre ordinea juridică internă și ordinea juridică externă este sau nu este una concurentă? Cum se pot respecta supremațiile, atât a Constituției în dreptul intern, cât și cea

specifică ordinii juridice a Uniunii Europene?

Având în vedere răspunsul de mai sus, nu este surprizător faptul că nu voi sublinia conflicte profunde între ordinele juridice și separarea strictă în cadrul Uniunii Europene. Ordinele juridice pot fi separate, dar nu separabile. În timp ce tensiunile apar desigur și pot fi considerate chiar utile în anumite circumstanțe, accentul se pune pe interconexiunile ordinilor juridice afectate. Astfel, reflexivitatea reciprocă, atât pe fond, cât și în privința procedurii, ar putea constitui modalitatea de a depăși situația.

3. Credeți că supremația absolută și necondiționată a dreptului Uniunii Europene a influențat în mod decisiv jurisprudența tribunalelor constituționale ale statelor membre? Trebuie să existe condiții pentru utilizarea normelor de drept al Uniunii Europene și a jurisprudenței CJUE de tribunalele constituționale? Declararea unor acte de drept primar al Uniunii Europene ca fiind contrarii constituțiilor naționale afectează supremația dreptului Uniunii Europene sau poate fi permisă uneori, spre exemplu, prin prisma respectării drepturilor fundamentale ale omului? Ar trebui reconsiderată, într-un asemenea context, doctrina răspunderii statului pentru încălcarea dreptului Uniunii Europene?

În Uniunea Europeană, interpretarea și aplicarea uniformă a dreptului Uniunii Europene au, desigur, o importanță centrală. Competența de a anula actele instituțiilor Uniunii trebuie să revină Curții de Justiție a Uniunii Europene. Aceleași norme, principii și standarde se aplică tuturor instanțelor naționale. Curțile constituționale naționale au un rol important în context european, putând contribui semnificativ la dezvoltarea dreptului UE, așa cum am experimentat, spre exemplu, în timpul dezvoltării

principiilor generale ale dreptului Uniunii Europene. Cauzele în privința cărora au adresat trimiteri preliminare au importanță majoră. Desigur, în cazul interpretării, nu este loc pentru soluții care să țină de circumstanțele specifice fiecărui stat și de contexte naționale sensibile. Diverse domenii ale dreptului diferă foarte mult în ceea ce privește intensitatea (și nevoia de intensitate a) dreptului Uniunii Europene. Acest lucru poate fi văzut în jurisprudența Curții de la Luxemburg. În prezent, în întrebările privind validitatea dreptului Uniunii, CJUE trebuie să exercite un control extins. Atunci când se caută împăcarea unor varii direcții, cooperarea dintre instanțe pare să fie răspunsul.

4. Judecătorul constituțional național este, în principiu, egal celui european? Putem vorbi despre o interpretare reală a dreptului primar al Uniunii Europene efectuată de tribunalele constituționale ale statelor membre?

Judecătorii constituționali naționali, asemenea celorlalți judecători din instanțele statelor membre, funcționează ca judecători ai Uniunii Europene. Toate instanțele naționale îndeplinesc funcții europene importante. Atunci când se suprapun atribuțiile, așa cum se întâmplă în spațiul juridic european, este nevoie de dialog, de comunicare între instanțe.

5. Există un număr în creștere de tribunale constituționale care au adresat întrebări preliminare CJUE. Putem vorbi despre extrema ratio sau despre un instrument obișnuit de cooperare? În fapt, există ierarhie, confruntare sau pură cooperare între CJUE și tribunalele constituționale?

Dreptul Uniunii Europene prevede o formă de dialog, instituționalizată remarcabil, respectiv procedura trimiterii preliminare. Ea ar trebui să fie păstrată ca instrument de cooperare. Faptul că, în problemele legate de interpretarea și aprecierea validității dreptului Uniunii Europene, cele mai multe dintre tribunalele constituționale naționale interacționează cu CJUE, fără nicio confruntare și într-un mod foarte altruist, arată că relația dintre statele membre, curțile lor constituționale și dreptul Uniunii Europene este una matură. Cooperarea între tribunalele constituționale naționale și Curtea de Justiție a Uniunii Europene are un rol important în special în domeniul drepturilor fundamentale și „pluralității federale”.

Nota redacției: Aceste interviuri au fost publicate inițial în volumul ”Dreptul Uniunii Europene și tribunalele constituționale ale statelor membre. Interviuri”, Editura Universitară, București, 2015, ISBN 978-606-28-0335-3, fiind preluate de Revista Forumul Judecătorilor pentru a fi larg accesibile magistraților români.